

MUNGIALDEAN BANAKAKO BERBAK

BERBA BI

Mungia'n beste erri askotan'lez, aldaketa ugari egon dira azkeneko urteotan. Esaterako, urte gitxiren barruan Mungia, nekazal erri izatetik, industri erri izatera eldu da.

Ori da arrazoi garrantzitsuenetako bat, beste askoren artean. Baserrietan ezagututen ziran landaren izenak, antziñako labrantzarako tresnen izenak, txorien izenak, bedar motak eta abar luze bat, gure egunotara iritsi edo eldu ez izatea.

Gure arbasoek gauza bakoitzari bere izenetik deituten eutsoen, baiña urteak pasa ala desagertuz joan jakuz.

Nik egin dot neure alegiñ txikitxua eta urte bi lotu barik neure agendatxoa aldean darabildala, lortu dot ia desagertuta egon diran berba batzuk, eta geure eguneroko bizimoduan sarri entzuten doguzan berbak batutea.

Sarri askotan, guretzako berba batek garratzirik ez daukola, beste leku batzuten ez dabe ezagututen, eta ez dago azago joan bearrik, berton Mungialdean, kilometro gitxiren barruan berbak asko aldatuten dira eta.

Printzipioz, berbak euren familietan banatu eta argi ez daukadazanak aparteko zerrenda luze baten ipiñi dodaz.

Entretenigarri egingo jatzuezela ta nago, nik batutako berba bereziok; eta agur bero bategaz agurtuten zaituet.

LEGARRETA TAR ASIER

ERREMINTAK EDO BASERRIKO TRESNAK:

Urkulua: Antziñeko labasuetan artoa erretan zanean erabili oi eben tresna da. Mango edo asta luzea eukan ta labasuaren barruan egozan artoei buelta emoteko erabilten zan.

Zurruna: Burdiak aurrean ezpatea eta atzeko aldean palu bat eroaten dau, bedarrak kargetan direnean jausi ez daitezkan, eta bien bitartean doa zurruna.

Porkerea: Labrantzarako erabilten zan tresna bat da. Lau ortz daukoz eta ago antzeko sillotxo bat, andik artoa, edo beste edozer, botaten eutsen.

Esia: Antziñe txarrieri "osalia" emoten jaken jateko. Osalia izaten zan kalabazea, aza-orriak, uruna, naboa, erremolatxea, eta beste elementu batzuk nasteta. Eurok txikitzeo tresna da esia. Lauburu baten antza dauko, baiña aldeak biribilduta eta zorrotzuta. Frantsez esia: Esiaren antzekoa zan baiña, ebagiteko ago ezbaridiñagaz.

Gorue: Len galtzerdiak eskuz egiten ziran, ta palu zorrotz bat erabilten eben ardi lanea ipinteko.

Gardak: Ardi lanea gardatu (kardar) egin bear izaten zan eta zepillu baten antzeko tresna bateri esaten jakon "gardea".

Goldeak eta Laiak: Labrantzarako erremintak. Lurra zulotu edo urrutu egiten eben.

Karramarroa: Au bere labrantzarako tresna zan. Itxuraz lauki erakoa dogu eta punta zorrotzak daukoz aspikaldean. Lurra urrututen dau eta zaldiari ipinten jakon. Geroago ereiteko erabilten eben.

Trigerue: Bein indabak eta batuta dagozanean azala eta zatarkeriak kenduteko (GALBAEA).

Iristekoa: Colador.

Laratzue: Bekosuan egoten dan engantxea edo lotura kateari lotuta, tarterak eta lapikoak eskegiteko.

Estoa: Mokillak apurtuteko erreminta. Saratz (sauce) bigunekaz egindakoa.

Eisia: Labrantzarako tresna bat. Erretena edo karkabea egiteko.

Atxurra: Azada.

Kakoa: Atxurren moduko zotz edo agin biko tresnea.

Eskuberea: Rastrillo.

Kodañea: Guadaña.

Sorrostaria: Kodañea zorrostuteko arria.

Agia: Biga.

Igitaia: Serra (Mungia'n). Hoz.

Giñerria: Eskoba edo orrats basto bat toki tontor-tsuak garbituteko.

Sarana: Cesto.

Sardia: Sarda.

BEDARRAK:

Bedar siporra: Ardiak eta ganaduak jan gura ezik dabilkian bedar basto bat, geinetan leku urtsuetan egoten da.

Siya: Terreno edo lur urtsuetan urtetan dauan bedar mota bat.

Intxurriya: Mungia'n. Enredadera, eta beste toki batzuetan "muerdago".

Iria edo irea: Helecho.

Birzaye: Birzai.

Zaiya: Salbado.

Garagarra: Cebada.

Galtzue: Paja.

MEIDUTEKO NEURRIAK:

Asunbrea: Litro bat eta erdi. Geinetan esnia izaten da.

Zelemiñea: Garoa, intxaurreak, urretxak eta abar neurtuteko ontzi bat da.

Anegea: 50 Kg.

Arroa: 12 kilo ta'erdi.

Erraldea: 5 Kg.

Gizelana: 365 metro karratu.

Peonadia: Erdal neurri bat da.

TXORIAK:

Mingorra: Agachadiza.

Mingor-piztojoa: Agachadiza chica.

Oillogorra: Becada.

Egaberea: Ave fria.

Basallarra: Abubilla.

Indi-eperra: Perdiz nival.

Ugerilloa: Polla de agua.

Oskillasoa: Arrendajo.

Mirue: Ratonero comun.

Okill txikerra: Pajaro carpintero menor.

Txontia: Camachuelo.

Gau-ontz zuriya: Lechuza.

Pato txikitxua: Zarzeta.

Durduria: Chorlito.

Txirtia: Bisbita comun.

Gau epela: Chota-cabras gris.

Txinyorra: Peti rojo.

Miru-baltza: Ratonero negro.

Txinboa: Reyezuelo, kurruka.

Txepetxa edo epetxa: Txotxin.

Txepetxiña edo pepetxiña: Carbonero.

Bela baltza edo belea: Corneja negra.

Bela nausia: Cuervo.

Birigarroa: Malviz.

Zozoa: Tordo.

Gaztela zozoa: Tordo de Castilla.

Mikia: Urraka, marika.

Gabilloia: Gabilan.

Eperra: Perdiz.

Galeperra: Codorniz.

Sasi-txoria: Carrocerin.

Pioa: Pardillo.

Ur-txoria: Mirlo acuatico.

Antzarra: Ganso.

Uso nagusiya: Paloma torcaz.

Uso txikerra: Paloma bravia.

Kanpoko birigarroa: Zorzal alirojo.

Artatxoria: Gorrion.

Kilgaroa edo kardu-txorie: Jilgero.

Elatxua edo elaia: Golondrina.

Eperdikeria: Lavandera.

Okilla: Pajaro Carpintero.

Kurlinkia: Zarapito.

Kurlika nausiya: Zarapito Real.

Amillotxa: Herrerillo.

Gau-ontza: "Gebontz" (Mungia'n): Buho.

ASTEKO EGUNAK:

Astelena: Lunes.

Martitzena (Martzena; Gamize'n): Martes.

Egustena: Mi rcoles.

Eguena: Jueves.

Barikue (Eguketotxa; Arrasaten): Viernes.

Zapatua: Sabado.

Domekia: Domingo.

URTAROAK:

Udegoiena: Otoño.

Negua: Invierno.

Udabarria: Primavera.

Udia: Verano.

ILLARGIA:

Urek-bera: Menguante.

Urak-gora: Creciente.

Illargi-betia: Luna llena.

Illargi-barria: Luna nueva.

Illargia; Igetargia (Mungia'n): Luna.

EUSKEREA

PIZTIAK ETA ABEREA:

Ur-txakurra: Nutria.
Martiñetia: Martin pescador.
Ziruna: Siron.
Aramua: Araña.
Burriñoa: Asto emea ta zaldia nastauta. Atzeko-
zaurrera: Muloa edo mandoa.
Arrankariya: Trucha.
Ogei-gaztaia: Comadreja.
Sugontxilla: Lagartija.
Muskerra: Lagarto.
Barakilla: Limako.
Kiskillua: Fosinos.
Ipurtargia: Luziernaga.
Sugoia: Serpiente.
Angillia: Angila.
Ebroa: Kiskilluen neurriko arrain biserdun bat.
Erderaz: Locha.
Basordia: Jabalf.
Azkonarra: Tejon.
Katu-mixerra: Mangosta.
Basa-katua: Gato-montes.
Katu-jinetia: Jineta.
Kakarraldoa: Ciervo volador.
Mari-mitxi edo mari-gorritxu: Mariquita.
Urgerixoa: Rana.
Makeria: Txarri emia kumiakaz.
Arkelia: Txarri emia kume barik.
Ordotza: Kapatu bako txarri arra.
Txarri-apoa: Kapatuko txarri arra.
Urruxa: Ardi kume arra.
Bildotsa: Ardi kume emia.
Turankoa: Ganadu arraza bat. Idiak geienatan.
Eumia: Euntzaren kumia, arra naiz emia.
Ardia: Oveja.
Euntza: Cabra.
Akerra: Cabron.
Arittoa: Carnero.
Motxoa: Adarrik gabeko aittoa.
Zekorra: Ternero.
Bigia: Ternera.
Txitxia: Pollito. Oillendia eta oilloskoa: txitxia
baño apur bat andiagoa eta oilloa eta oillarra baño
txikiagoa. Ertaiñekoak.
Kapoia: Kapatutako oillarra.
Zaldia: Caballo.
Biorra: Yegua.
Lupue: Lupu izenak gauza asko esan gura deutsuz
gure lurraldian, esaterako:
Lupu: Oruga, escorpion.

Lupu: Artoak eukiten dauan gaizotasun bat.
Lupu: (Lupu-bedar): Bedar mota txar bat.
Lupu: Iragoia (Errigoiti).
Lupu: Edozeri esaten yako txarra dala adierazote-
ko. Esaterako: Gizon ori "lupu" utse da.
Sorgin-mitxi: Mariposa.
Lukia: Zorro.
Kirikolatza: Erizo.

LANDARAK:

Mimena: Mimbre.
Saratza: Sauce. Toki urtsuetan egoten da eta ez da
izaten altua.
Mallukiak: Fresas.
Gurguxe: Madroño.
Txakur-azia: Aza basto bat.
Sagar motak: Madari-sagarra, Reinetia, Urtebetia,
San Juan sagarra, San Pedro sagarra, negu sagarra,
kana sagarra.
Intxurra: Nuez.
Askasiya: Acacia.
Fagoa edo Pagoa: Haya.
Urritxia: Abellano.
Leizarra: Fresno.
Sugarria: Leña.
Klaudio okerana: Erd. Ez dago.
Madalen ikoa: Erd. : Ez dago.
DIRUEK:
Txakur-txikia.
Txakur-andia.
Errealia.
Marabedia.
Duketa.

EGUNAREN ATALAK:

Egurdatia: Eguerdi-artia= Por la mañana.
Egurdaterdia: A media mañana.
Goizeti: Temprano.
Goiza: Mañana (Por la mañana)
Egurdia: Egun erdia= Medio dia.
Goizaldia: Amanecer.
Atsaldia: Tarde. (Por la tarde). Arrastion: Bue-
nas tardes.
Illundia: Illun-aldia: Anochecer.
Gau: Noche.
Gauerdia: Medianoche.

ISTRUMENTUAK:

Inpernuko auspoa: Soiñue: Akordeoia: Acordeon.
Agoko soiñua: Musugitterria: Filarmonica o armonica.

TXARRIKIAK:

Lopia: (Buskentz lodia): Intestino grueso.
Buskentza: Morcilla.
Saieskia: Costilla.
Solomoa: Lomo.
Pernilla: Jamon trasero.
Soiña: Jamon delantero.
Txarripatak: Patas de cerdo.
Txarrimusturre: Morros.
Txarribelarriak: Orejas de cerdo.
Txorizoak: Chorizos.
Gibela: Hfgado.
Urdaie: Tocino.

BARRUKIYAK: Garunek, biotza, birikiyak, gultzurrunek. Guzti au taloagaz: Sartenekoa.

Lopia: edo Jaungoikoa: Txarria ilten danian buzentz andi ta lodi bat egiten da, orreri esaten deutsagu "lopia" edo "Jaungoikoa" (Morgaldean).

OSTANTZEKO BERBAK:

Tundia emon: (Errigoiti): Dar una somanta (pali-za).

Oia atondu: (Errigoiti): Hacer la cama.

Katu mardoa: (Errigoiti): Ermoso gato.

Gatzatua edo esnekiya: Cuajada.

Sospresia: Sorpresa; Sospresia artu "yoat".

Desajeraziñoa: (De+exajeracion); "Desajerasiñoa" ikusi dot.

Lotu: Mungialdean; parar; Umia "lotu" zaitez baketan.

Atoan: (aktoan); Al momento.

Berazkotan: Pirri: Pirrittola: Diarrea.

Dana dalakoa: El que sea.

Lupetzia: Basatzia: Barrizal.

Tripakiya: Tripas.

Askia: Pesebre.

Kasunaskia: Atziñe, txarrie ilten zanian gatza emonda gordetan zan kaxa andi baten, orduko sa-soian ez egoan otz-gailurik-eta.

Oria: Urune taloa egiteko amasatuta dagoenian.

Lapikoa edo lapikokoa: Cocido.

Albatia: (Albo-atia): Gortako atea izaten da geienetan.

Agia: Biga.

Laiñoa: Niebla.

Leia: Helada.

Iñetazia: Granizo.

Irekurtzi: Agitar.

Lantzarra: Prado.

Trugoia: Trueno.

Iñetua: Rayo.

Bart+gauian: Mungialdean, barkeubian: Anoche.

Bat bere ez: Mungialdean, baperez.

Astraka: Txakurak egiten dauana azurra lupera-tuterakoan.

Apareu: "Aparar": Oillogorra "apareu dot".

Brintse: Birrindu: Desacer.

Brintsia: Txorizoak edo lukainkak egiteko amasea, piperrik emon barik dagoenian oindiño.

Ortutsik: Oiñ-utsik: Descalzo.

Porralle: Ganaduak izaten daben gaisotasun mota bat. Anakak audituta edukiten dabez.

Atzeko tiria: Beiak txala eginda ostean dindilizka izaten dauan "Kor-doi ubilikala" (Baiñea).

Errenkuren: Preocupado: Nire ama "errenkuren" dau (dago).

Lur mokilla: Pedazo; Tocho de tierra.

Sasi poltsoa: (Sasi boltsia): Antziñako denboratan dirua ormazuloetan eta, gordetan zan. Dirua gorde ei zan boltzeak edo zorroak dauko "sasi poltsoa" izena.

Petrikillo: Curandero, charlatan, brujo.

Kia!: Que val.

Oba: Ni pensar.

Aldapa edo aldatza: Cuesta arriba.

Aurbera: Cuesta abajo.

Erdiz por erdiz: Erdibana: Repartir a partes iguales.

Lasteiya: Pajar.

Zirkiñik: Ni movimiento: Ez dau "zirkiñik" bere egin.

Porazuz: A base de: Urtien "porazuz" galdutako berbak.

Ortxe ementxe: ahi-ahi, poco mas o menos.

Txizillua: Aulki luze bat.

Leba edo ajola: Importar: Ume orreri ez dotso "lebarik" ezek bere.

Idi busterrria: Mungian.

Idi busterrriya: Meñakan.

Idi busterrri: Katiken.

Txitxi-mikike: Zurrumuru: Rumor.

Solorik solo: De huerta en huerta.

Bai astoan uskiya: ¡Si flautas!

EUSKERA

- Buruto edo burugogor: Terco.
- Artiak artu eziñik: Insoportable: Ume ori "artiak artu eziñik" dabil.
- Motxaie: Ijitua; kittanua: Gitano.
- Inpentzadan: Sin pensarlo: "Inpentzadan" joan zan.
- Mendue: Injerto.
- Arian edo arean: Algo.
- Monyorra: Talletuko erramue. Orren ondoren talle bodea dator.
- Mukurre: egur mukurre: Tocho de madera, tronko.
- Uxela: Ojala.
- Saparra: Lapak gainian edukiten dabien zikinkeri-txoa. Sagarra kotxoak (pipiak) barrutik jaten daue-nian geldituten dan ondakiña.
- Muskilla: Ondakiña: Resto.
- Asia: Txakurraren sentidua. (Instinto).
- Asmeu: Notar. Percibir.
- Burutik eintxe: estar loco.
- Nor-zer: Donde que: Jakin egin bear da "nor zer".
- Gorputze egin dau: A hecho cuerpo: Ak mutil-txuek "gorputze egin dau".
- Zurtzeintze: Zurz+eginda: arrituta: arri+egida: alucinado.
- Ausnar: Rumiar.
- Arrapaladan: A toda prisa.
- Plazako nesgia edo mutilla: Chicos de buena edad. Maduros.
- Karrajua: Baserrietan egoten dan pasillua. Bere ezbardintasuna nabaria dogu, bertan pentsu-sakuak eta lanabes batzuk egoten diralako.
- Patiñe: Pozo.
- Bikotiya: Gemelo. (Bikotzen)
- Garriko ugela: Cinturon.
- Urrututa ill: Morir rebentado.
- Pentsuen: A empensas de... : Ume ori beti dago ama'ren "pentsuen".
- Arrosi: Bostezar.
- Areneu: Fregar: Eskilleria "arenetan" noa.
- Artezeu: Arreglar: Erloju ori "artezetan" eroan dot.
- Gezubeten: Al de cierto tiempo: "Gezubeten" eskian joan bear ko da.
- Etxera etorri "zaten": Belako'n.
- Etxera etorri "zazten": Mungia'n.
- Etxera etor "yaten": Meñaka'n.
- Etxera etorri "yatan": Jatabe'n.
- Euri lanbroa: Llovizna (Mungia'n).
- Euri lanbarra: Llovizna (Emerando ta Larrauri'n).
- Euri lamarra: Llovizna (Fika'n).
- Burrukoa: Almuada.
- Juboa: Camiseta.
- Atzariyen: Atzera+barriyen: Denuuevo.
- Arraskadan: En fila.
- Ostariyen: Ostera+barriyen: Denuuevo.
- Auspez: Boca abajo.
- Artadiya: Ardi+taldea: Rebaño. (Artegia)
- Barrutiye: Ganaduak bedarra ugari jaten dabentzarra edo zelaia.
- Fiñian diñotzut: Te digo en serio.
- Lantzean beñ: De vez en cuando.
- Ariketa: Areik+eta. Hasta que.
- Astion: Aste+onetan: Esta mañana.
- Arian bere ez: Ni pizca.
- Arrezkero: Arez+gero: Desde entonces.
- Orragiño: Orretagiño. Hasta ahi!.
- Oraindiño: Por ahora.
- Atagiño ta bere: Ni...: "Atagiño ta bere" ez deutso deitu ama'ri.
- Lagun: Mungialdean pertsona esateko erabilten dogu. Baita adiskide esateko bere.
- Esaterako: Ogeitamar "lagun" baiño ez ziren egon Eliza'n.
- Negar baten imiñi: Poner llorera.
- Barre zantzoka: Barre algaraka: Carcajada.
- Sopiña edo Txopiña: Hipo. (Sotña).
- Beste geiauko barik: Sin mas.
- Altzi bat: Un poco: Emen dekozu indaba "altzi bat".
- Errebezeu: Devolver. Vomitar.
- Atzazala: Uña.
- Txatxamarka: Pellizcar.
- Guruzu!: A que...: "guruzu" ez dakarrelal. (Gura dozu)
- Ardua edaten asi "zatez". (Jatabe' n).
- Euki dua.: Meñaka'n.
- Euki dau: Mungia'n.
- Euki daua: Jatabe'n.
- Eudi doa: Laukiz'en.
- Munarriye: Muga: Piedra separatoria. "Muna+arria".
- Ortusantue edo kanposantue: Cementerio.
- Iyoako: En lo...: "Iyoako" ogeitamasei urtian ez da aldatu.
- Porlana: Cemento.

LEGARRETA'TAR ASIER.

